

Poněkud promarněná příležitost – Marek Loužek o Maxi Weberovi

V roce 2005 vyšla v nakladatelství Karolinum rozsáhlá monografie Marka Loužka *Max Weber* s podtitulem „Život a dílo. Weberovské interpretace“. Myslím, že u nás nebyla dosud publikována kniha o Weberovi o tak velkém počtu stran a s tak rozsáhlou bibliografií. To souvisí s cíli, které si vytyčil autor – jsou skutečně nemalé. Psal knihu proto, aby zaplnil mezeru, neboť jak říká v úvodu, „chybí komplexní pohled na Webera“, který by uceleně interpretoval jeho historické, ekonomické, sociologické, politologické a metodologické práce. Loužek je chce prezentovat ve vzájemných souvislostech, a jak plyne z jeho textu, také v jejich ne-souvislostech. To je nepochybně záměr úctyhodný, a protože česká literatura o Weberovi není příliš bohatá, považoval jsem jej za cenný. Knihu jsem proto začal číst s velkým zájmem.

V podstatě jde ovšem o dvě knihy. První se zabývá životem a dílem Maxe Webera a je podobná práci Dirka Kaeslera *Max Weber. Eine Einführung in Leben, Werk und Wirkung* [Kaesler 1995]. Do jisté míry tato první část Loužkovy práce sleduje i linii známé a ne příliš zdařilé monografie Reinharda Bendixe *Max Weber. An Intellectual Portrait* [Bendix 1966], publikované původně ve Spojených státech v roce 1959.

Marek Loužek také hned na první stránce svého díla sděluje, jak chce svou práci strukturovat, a ze dvou možností – hledisko historické nebo tematické – zvolil druhé. Čtenář se však s překvapením v závěru knihy (str. 580) dozvídá, že když jako autor stál před volbou ze dvou možných přístupů, jak prezentovat klasika, tj. před volbou mezi historismem a transcendentalismem, volil první. Historismus chápe jako hledání smyslu díla „ve společenském, politickém, kulturním či filosofickém kontextu“. Transcendentalismus „se snaží osvobodit dílo z okovů historického kontextu a objevit univerzální filosofickou či teoretickou moudrost.“ Zavalen rozsahem a různorodostí až rozporností Weberova díla a hledaje pevné obrysy a smysl toho, co chtěl Weber vyjádřit, i toho, co o něm napsaly stovky komentátorů, stalo se mu, co bych nazval upadnutím do weberiánské pasti. To jest do nesourodosti a protimluvů. Navíc nezdůraznil dostatečně, že se interpretace Weberova díla měnily v závislosti na politických a sociálních změnách evropské a americké společnosti ve 20. století, jak to např. udělal Bryan S. Turner [1992].

Kapitola o Weberově životě tvoří užitečný úvod k první části Loužkovy knihy. Myslím, že pro pochopení Webera je biografická dimenze důležitější než u jiných autorů. Pokud je mi známo, v češtině dosud nevyšla taková biografická skica. Loužek ji pravděpodobně opírá – tak jako mnoho jiných – především o pozoruhodné biografické dílo Marianne Weberové *Max Weber. Ein Lebensbild* [Weber 1926]. Její kniha je více než životopisem velkého muže, je obrazem intelektuální

ho a sociálního života německých univerzit konce 19. a začátku 20. století. Weber a jeho žena se pohybovali mezi lidmi patřícími k německé protestantské intelektuální elitě, jako byli např. Friedrich Naumann, Karl Jaspers, Ernst Troeltsch. Mezi jeho přáteli byli také němečtí židovští intelektuálové jako Georg Simmel, Adolf Levenstein, György Lukács. To je o to zajímavější, když si uvědomíme, že jako gymnazista Weber napsal rasisticky orientovanou studii a že jeho přáteli nebo intelektuálními mentory byli lidé, kteří projevovali antisemitské postoje, např. Dilthey, Rickert, Windelband, jak Loužek upozorňuje.

K tzv. Weberově kruhu patřili nějakou dobu ale také lidé zcela jiného rážení, jako např. neo-romantici Stefan George, Friedrich Gundolf a další členové německé bohémy, kteří vnesli do Weberova života jemu dříve cizí zemitost. Gundolf napsal o Maxi Weberovi dokonce báseň, která končí větou, jež o něm hodně říká: „... a díky Tobě jsme se odvažovali klást nezodpověditelné otázky.“ Loužek se soustřeďuje na Weberovu odbornou a akademickou kariéru. Ale bez znalosti ryze osobních momentů – z nichž uvádí jen dvojí nervové zhroucení –, jako např. mimořádně silného vlivu jeho matky Hélène (původem z hugenotské rodiny) na jeho zájem o náboženství, množství příbuzných rozestých po celém světě, podivného manželství s Marianne, problematického vztahu k mladšímu bratru Alfredovi, který se oženil s Else Jaffé von Richthofen, jež byla při tom velkou láskou Maxe Webera, nelze podle mého soudu rozumět výběru některých témat, kterými se intenzivně zabýval. Jeho práce o protestantismu, jeho srovnávací studie světových náboženství, jeho pokusy porozumět specifičnosti Evropy by možná nevznikly, kdyby nebylo těchto osobních okolností. I když se většina jeho životopisců shoduje na tom, že byl „velmi německý“, jeho zájem o Spojené státy a Rusko, jeho srovnávací studie velkých světových náboženství a právních soustav a především jeho postupná recepce ve světové sociologii z něj udělaly jednoho z nejkosmopolitičtějších Němců moderní doby. Jeho kritické postoje k německé politice vilemínského období jsou bez takového vhledu rovněž nerosozumitelné.

Kapitolka „Situace ve společenských vědách“ poskytuje užitečný informativní přehled, ale je příliš krátká, než aby mohla vést k hlubšímu pochopení Weberových odpovědí na otázky, které přinášela německá intelektuální scéna té doby. Postrádá především nezbytný výklad hlubokého konfliktu mezi historismem a přírodovědeckou orientací sociálních věd v německém myšlení 19. století. Kromě toho obsahuje některá tvrzení, která vzbuzují pochybnosti. Nejsem si na příklad jist tím, že by mohl být Joseph Schumpeter označen za teoretického konkurenta Maxe Webera. Také význam Wernera Sombarta jako Weberova intelektuálního partnera je, myslím, značně přeceněn. Sombart zůstal více věrný myšlení historické školy hospodářské – jak je zřejmé zejména z knihy *Die drei Nationalökonomien* [Sombart 1930] – než Max Weber. Ten se ve velkém „Methodenstreitu“ mezi Gustavem Schmollerem a Carlem Mengerem postavil na stranu analytického a nehistorického Mengerova přístupu k formování ekonomie jako vědy. A zájem o vznik kapitalismu měl u Webera jiné příčiny než u Sombarta.

Loužkovi lze také vytknout, že podcenil vliv Heinricha Rickerta na formování základních přístupů Webera k sociálním vědám.

Loužkova monografie registruje již plně něco, co naše generace, když jsme se zabývali Weberem na zlomu 40. a 50. let minulého století, plně nevnímala. Tím je vliv Nietzscheho. Tehdy byl také, v důsledku parsonsovských interpretací, podceněn vliv Karla Marxe ve Weberově hospodářsko-historických pracích. Ten je patrný zejména v eseji „Sociální příčiny zániku antické kultury“, ale nejenom v ní. Bryan S. Turner poukazuje na to, že v poslední době roste počet výkladů, které nestaví Webera tak ostře proti Marxovi, jak se dělo dříve. V Loužkově knize je o tom pozoruhodné svědectví E. Baumgartena, který uvádí, že Weber v posledních letech svého života řekl jednomu studentovi: „Poctivost dnešního učence, a především dnešního filosofa, lze měřit tím, jak se staví k Marxovi a k Nietzschemu.“

Loužek si však dostatečně nevšiml jednoho vztahu ne-vztahu. A tím je vzájemný poměr mezi Émilem Durkheimem a Maxem Weberem. Weber o Durkheimovi nepochybně věděl a byl si patrně vědom toho, že to byl jeden z jeho nejvýznamnějších současníků. Raymond Aron v *Main Currents in Sociological Thought* [Aron 1967] referuje o osobním sdělení Marcela Mausse, který navštívil Webera v Heidelbergu. Mauss si všiml, že Weber má v knihovně úplnou řadu *L'Année Sociologique*. A navíc Weber věděl o Durkheimovi přes Simmela, který byl v prvním ročníku *L'Année* uváděn jako spolupracovník časopisu a napsal pro něj jednu stať. Weber se nechtěl Durkheimem zabývat. Nepochybně na tento vztah působila skutečnost naprosto odlišných filozofických východisek obou osobností, ale napadají i jiné důvody. Podobně tomu bylo ovšem i ze strany Durkheimovy. Ten rovněž ignoroval Webera, i když *L'Année* referovala alespoň o Weberových studiích o protestantské etice. Malost dvou velkých mužů.

Zajímavé jsou podány Weberovy vztahy k Rusku a Spojeným státům. Ale obraz Spojených států, jak je viděl Weber, v Loužkově interpretaci není úplný. Vedle podnětů pro bádání o roli protestantismu při formování a ve fungování kapitalismu mu návštěva ukázala také tvrdosti americké podoby kapitalismu, jak dokumentuje řada jeho konkrétních poznámek. Na druhé straně je třeba ocenit Loužkovo připomenutí Weberova postřehu o možnosti „europeizace Ameriky“ [Loužek 2005: 41]. Ale není tomu také naopak?

Kriticky myslící badatelé budou souhlasit s Loužkovým kladným oceněním Weberových kvalit jako historika a sociologa hospodářských fenoménů. Méně budou asi souhlasit ekonomové s jeho názorem, že byl významným ekonomem, přestože Weber o sobě tvrdil, že je především ekonomem. K teorii ekonomie jako analytické vědy však, myslím, nepřidal nic podstatného. To bylo způsobeno jeho zvláštním profesionálním vývojem: vzděláním právník, jako mladý vědec studoval vývoj hospodářských institucí a později zkoumal vliv teologických učení na formy hospodářského jednání, ale také institucionálních struktur měst na vývoj evropského kapitalismu, vztah mezi politikou a poznáním, věděním a jednáním a řadu dalších interakcí. Jeho zájmem bylo vždy vidět věci v souvislostech, vidět

„vztahy mezi“, a toto puzení ho stále více posunovalo k obecnější společenské vědě, tj. k sociologii. Byl to však vztah zvláštní.

První část Loužkovy knihy obsahuje vedle přehledu Weberových historických a ekonomických prací jeho výklad obecné sociologie, hospodářské sociologie, sociologie politiky, sociologie náboženství a výklad vztahu mezi protestantismem a kapitalismem, sociologii práva a jeho názory na metodologii sociálních věd. Loužek začíná svou interpretaci Weberova poměru k sociologii poznámkou o jeho ambivalentní povaze a cituje v této souvislosti také Jasperse. Ten uvádí Weberův pozoruhodný výrok o sociologii z přednášky, kterou se loučil s univerzitou v Heidelbergu: „Většina z toho, co se skrývá pod jménem sociologie, je podvod.“ Ke konci života však působil Weber v Mnichově jako profesor sociologie.

Výklad jednotlivých oddílů sociologie je podán tak, že si čtenář může udělat ucelený obraz o zvlátnostech Weberova pojetí sociologie. Dobře je vystižen Weberův sociologický nominalismus, co je to *Verstehen* v sociologii a jak důležitý je *smysl* jednání lidí jako prvek, který odlišuje zjišťování funkcionálních souvislostí a pravidel v přírodních vědách od postupů sociálních věd. Tady někde začal interpretativní obrat v sociologii. Loužek v této souvislosti přímo cituje Webera: „... v tomto bodě začíná práce sociologie...“. Čtenář je také dobře seznámen s Weberovou typologií sociálního jednání. Oceňuji rovněž rozlišení mezi etikou smýšlení a odpovědnosti. V českém prostředí, plném moralizování, měl Loužek Weberův důraz na etiku zodpovědnosti ještě více rozvést a zdůraznit a zároveň poukázat na napětí, které existuje mezi radikálním sociologickým nominalismem – dnes metodologickým individualismem – a principem etiky zodpovědnosti.

V práci však schází jasný autorův názor na to, co z Weberovy sociologie nejvýznamněji a nejtrvaleji působilo. Každý, kdo se Weberem soustavně zabýval, má svého Webera. Nicméně analýza sociologické produkce posledních desetiletí – nikoliv pouze děl interpretujících Webera – by ukázala na některé obecné rysy jeho působení. Není to např. zřejmě jeho teorie etnických vztahů, jeho pojetí národa a nacionalismu, ačkoliv on sám byl právem označován za představitele národně liberální německé orientace. A zdá se, že Weberova slabost v tomto ohledu je nakažlivá, neboť i Loužkova úvaha o „Národním státu a demokracii“ v Závěru celé knihy je povrchní. Malý vliv měla, myslím, také Weberova sociologie práva nebo názory na vztah psychologie a ekonomie. Jeho sociologie náboženství a zejména teze o vztahu protestantské etiky a kapitalismu vyvolala vlnu publikací, které ji buď obhajovaly, nebo odmítaly. Dnes však již víme, že zejména srovnávání velkých světových náboženství by, jakkoli jde o pionýrské dílo, neobstálo ve skrutiniu současných komparativních studií světových náboženství. To činí z jeho sociologie náboženství spíše stimulující faktor zahajující určitý směr bádání, ale již nemůže být považována za materiálový základ soudobého pohledu na ekonomické a sociální působení světových náboženství.

Naopak výrazný vliv měly a mají Weberovy koncepce sociálních stavů a tříd. Dodnes se proto rozlišují marxistické a weberovské přístupy ke studiu sociální struktury společností. Weber, věrný svému výkladovému pluralismu,

kombinoval při zkoumání struktury společností vždy více dimenzí. Soudobá sociologie se při výzkumu sociální stratifikace spíše přiklání k jeho pluralitnímu přístupu. Výkladový pluralismus je také patrný ve Weberově teorii města. Loužek si patrně neuvědomuje, že Weberova teorie města, v podstatě evropského města, je jedním z příkladů těch prací, které přečkaly test času. Udivuje mne, že mu věnuje pouhých pět odstavců, kdežto např. Lutherově koncepci povolání přes dvě stránky. Trvalým námětem sociologického i ekonomického myšlení je Weberova koncepce racionalizace všech životních sfér soudobých společností. Ale i tady se opět nabízí jednoduchá otázka: je tomu skutečně tak? Žijeme doopravdy ve světě, kde stále roste význam instrumentální racionality? O něco slabší, i když stále významná, se jeví teorie byrokracie. Je na malém prostoru dobře popsána, ale opět mi zde schází jedna z nejdůležitějších prací, která se empiricky zabývala byrokracií ve Francii, a na základě toho byla kritická k Weberovi. Mám na mysli *Le Phénomène bureaucratique* Michela Croziera [1963].

Nejvíce pozornosti věnoval Loužek otázkám, které souvisí s problémem hodnot, hodnocení a objektivity věd. Dobře také vyložil vztah poznání a jednání, ale přes solidní vniknutí do celého tohoto komplexu otázek jeho komentář k Weberově přednášce „Věda jako povolání“ vyznívá, jako by tento esej, jeden z nejvýznamnějších Weberových vůbec, pochopil jen zčásti. To, kdy byla přednáška přednesena, zda v roce 1918 nebo 1919, jaká je vnější situace vědců atd., jsou vedlejší věci. Loužek se jádra otázky dotknul jen v krátké úvaze o smyslu vědy. Tam téměř doslova cituje Weberova slova: věda nám nedává odpověď na otázku, co máme dělat či jak máme žít. Ale již ani slovo o tom, že volíme mezi hodnotami, že žijeme ve světě hodnot, které mezi sebou soutěží jako antičtí bohové. Nic o tom, co vedlo Karla Jasperse k tomu, že Webera označil za jednoho z prvních existencialistických filosofů 20. století. Nic o tom, že tady byl vysloven nejjasněji názor o polytheismu hodnot, který pak vedl k nekončící diskusi o etickém relativismu a iracionalismu, ze kterého Webera tak vehementně obviňoval György Lukács ve své práci *Die Zerstörung der Vernunft* [Lukács 1952].

Druhou a větší částí knihy jsou „Weberovské interpretace“. Pokusit se systematicky ji recenzovat by vyžadovalo ještě větší prostor než ten, který jsem věnoval Loužkovu vlastnímu zamyšlení nad životem a dílem Maxe Webera. A je otázkou, zda by to mělo smysl. Jde totiž podle mého názoru o jakousi „dokumentaristickou studii“, u které není jasné, zda a jak autor citované autory studoval. A navíc, přestože jde o nejrozsáhlejší českou dokumentaristickou práci s tímto zaměřením, není vůbec jisté, že obsahuje v každém svém oddílu všechny důležité interpretace. Jakožto sociologa, který v roce 1952 ukončil studium filozofie a sociologie disertací „Metodologické problémy u Maxe Webera“ a který v roce 1968 vydal článek o Weberově pojetí vědy, mne nejvíce znepokojila autorova neznalost české literatury. Netuší, že jedna z nejlepších studií o vztahu racionalizace a kulturního pesimismu byla napsána českým autorem, kolegou Ferdinandem Kolegarem, se kterým jsme hodně o Weberovi přemýšleli a psali již v 50. letech. Kolegar emigroval do USA, a tím naše společné přemýšlení skončilo. Potěšilo mne, že Loužek

jeho studii zařadil alespoň do své rozsáhlé bibliografie. Tento druhý díl knihy může být pozitivně oceněn především jako bibliografická pomůcka pro studenty snažící se seznámit se s určitou částí Weberova díla. Ocenit je třeba také to, že interpretace jsou tematicky rozříděny a že bibliografie jsou jazykově rozlišeny. I tento druhý díl knihy může zlepšit orientaci ve weberovských otázkách.

Zde prezentovaný skeptický pohled na „weberovské interpretace“ je způsoben také tím, že když se na některé z nich podívá věcí znalý čtenář, zjistí, že autor opomenul důležitá díla, ale zavalil nás citacemi a bibliografiemi méně závažných prací. Naznačil jsem to např. u fenoménu byrokracie, kde opomenutí M. Croziera je pro všechny, kdo se vážně zabývají tímto jevem, obtížně srozumitelné. Podobně je tomu u marxistických interpretací, kde je vše opřeno o citace jediného autora, D. Beethama. Že např. v roce 1952 vyšla v Berlíně již zmíněná Lukácsova kniha o zničení rozumu, v níž je Weber zařazen mezi iracionalisty, kteří otevírali cestu Adolfu Hitlerovi, autor zřejmě nezaregistroval. A podobně nikde není zmínka o tom, že existuje řada českých autorů, kteří se společně zabývali Maxem Weberem v 50. letech minulého století. Není zmíněno ani to, že existuje vynikající kniha *Die drei Kulturen* o „sociologii mezi literaturou a vědou“, která obsahuje několik kapitol věnovaných přímo nebo nepřímo Weberovi, z pera velkého soudobého německého autora Wolfa Lepeniese [Lepenies 1985]. V Lepeniesově knize je také skvělá kapitola *Motivy Maxe Webera v díle Thomase Manna*. Chci tím také říci, že důležité pohledy na Maxe Webera jsou obsaženy i v dílech, která se ve svém názvu o Weberovi nezmiňují. Opět jen několik příkladů: dílo Ernesta Gellnera je nesrozumitelné bez jeho vztahu k Weberovi, podobně je tomu i u britského historického sociologa Michaela Manna a u našeho Jaroslava Krejčího, a dala by se uvést ještě řada dalších jmen.

Poznámka poslední – Loužek v závěru své knihy správně napsal, že ačkoliv Weber patří do minulého století, je stále současný. Ale myslím, že se mu bohužel nezdařilo uspokojivě vysvětlit, proč. Příčinu vidím v tom, že jeho Weber je poněkud plochý. Nestačí totiž pouze mnohokrát opakovat, že Weberovy postoje byly ambivalentní. Max Weber byl mimořádnou a heroickou osobností, plnou aporií a názorových pnutí, která byla reflexí filozofických a společenských konfliktů nejen doby, ve které žil, ale celé velké epochy soudobé západní civilizace, o které tolikrát rezignovaně napsal, že ač výkonná, je odkouzlena. A v tom právě je jeho kontemporaneita.

Jiří Musil

Literatura

- Aron, R. 1967. *Main Currents in Sociological Thought*. New York: Basic Books.
Bendix, R. 1966. *Max Weber. An Intellectual Portrait*. London: Methuen.
Crozier, M. 1963. *Le Phénomène bureaucratique*. Paris: Le Seuil.
Kaesler, D. 1998. *Max Weber. Eine Einführung in Leben, Werk und Wirkung*. Frankfurt: Campus.

- Lepenies, W. 1985. *Die drei Kulturen. Soziologie zwischen Literatur und Wissenschaft*. München: Hanser.
- Loužek, Marek. 2005. *Max Weber. Život a dílo. Weberovské interpretace*. Praha: Karolinum.
- Lukács, G. 1952. *Die Zerstörung der Vernunft*. Berlin: Aufbau.
- Sombart, W. 1930. *Die drei Nationalökonomien*. München, Leipzig: Duncker, Humblot.
- Turner, B. S. 1992. *Max Weber. From History to Modernity*. London, New York: Routledge.
- Weber, M. 1926. *Max Weber. Ein Lebensbild*. Tübingen: J. C. Mohr (P. Siebeck).